

له پاره‌ی زمان

ئا ماده‌کردنی

عبداللہ شاہی

په پاره

١٩٨٠

insitut kurde de paris

بەکار ھێنانی زحان (ئاخاوتن)

زانایان وا رادە گە ئین کە زحان ھۆیەکی ئالوگۆر کردنی بیریە لە

ناو کۆمەڵی ئادە حیزاددا . کە وابوو وەك پێدا و پستیکی سەرەکی

تاک و کۆمەڵ پیا جەونە وە بەکی حیووی سروشقی زحان کارێکی

گرتکە . رە جەگەکی زحان دە گە رینە وە بو ئه وەرۆزە ی کە عروقی کۆن

توانی « دە نێک » دە ریرت . بە ئام ئیجە هیچ زانایە ئیمان

دە ربارە ی کات و شوێن و ھۆ ئیتی بە پیدابوونی زحانمان بە دە مستە وە

ئینە . لە جەرئە وە ناچار دە بین کە پە نا بە رینە بە ر شتال کردنە وە ی

دە نگی زینە وەر . بو ئام ئیجە ، زاناکانی زحان گە لی ئۆرینە وە ی

لە سەر دە نگی ئه و زینە وە رانە کردووە کە لە کاتی ھۆیدا لە گە ل

بە کە م « د نێک » ی عروقی کۆندا بە راورد کرۆ .

بە پێ ی ئه و بو ھووانە ، ~~ئۆرینە وە ی~~ ^{باوە پ و ایە} کە پالندە بە ک لە پیر لە

لە ی ن شتیکە وە تر سێراو ، بە م تر ساندنە ، ئه و پالندە بە

ھۆرە قیرە بە کی کردووە . پە نلە ئه و قیرە بە و ئام دانە وە بە ک

بوو ئیت بو ھە ئۆ ئیتی گتی .

لێو دا ، ئه و پالندە تر سێراو ، بە پێ بیری کردنە وە ، دوو کاری

بە جی ھینا وە ، بە کە میان قیرە (دە نێک) ، دوو ھیان لێ ھینە وە یا

دا ھلە کین و یا ئامادە بوون بو فرین و دە ر باز بوون . ئه کەر لە

کاتی قیپه و ترسانه که دا بالندهی نریکی تریشی هه مان قیپه و هه مان
 دا چله لیسیان کردیت ، نه و نه و ترسانده بووه به هوی به یرابوونی
 هه لویتیک گشتی بو سوودی هه موو بالندهکان که ده توانن نه و
 کرداره له گه ل به یرابوونی «ئاخاوتن» ی هرۆقی کوندا به راوورد
 بکه بن . بهم رووداوه ده گو تریت (ر بارود و خهکی گونجاوی به بوئی
 بالنده به رامبه ر به ههیمایه کی ده ره کی (۱)

به مه دا بو مان که ره که وت که به کار ههیمانی ده نک بو ترساندن ، هوی
 له خویدا ههیمایه ک نییه بو هه لفراندنی بوئی مهل ، هونکه ههیم
 ههیمایه کی زانو له نیوان ده نک و مه له کاند نییه . به لام نه و رووداوه
 ته له نه هوی ده ههت که چالایه کی چاوه پرنیه کرو بو ترساندن
 له لایه ن قه واره به کی سا عنا که وه ، مالو لوژیکی گشتی هاته نه نجام .
 بهم پئی به ، به هوی نه م ترساننده وه ، بو له بالنده ترساوه که ، یا
 دوای مه لیک تا یهت که وتون ، یا هه به که بو هوی به جیا
 هه لفریوه (۲)

لیره دا پرسیاریک خوی قوت ده کاته وه ، ئایا نه م قیپه به به درخه به ردان
 یا ئایا کاردنه وه ، به کی وه ک هرۆقی - ئایه ن له قه له م ده دریت ؟

(۱) Grace de Laguna و Speech; Its Function and Development (New Haven, 1927).

(۲) سه چاوه ی پئیوو

مه به ستان له خه به ر بانگه وازيان قه كه ره بو ده رختني اكا ريكاي

شيك ، شته كه له لايه ن كه ر دوو لافه ، قه كه رو بيسته ره و

بينراوه يا كه ستي پي كراهه . خه به ر بو اكا ريكه كه له وشته دا

هه بيت . زانا كان ته وقيره يه بو پوله مه له كان به خه به ر له قه له م

ناده ن . هونكه پوله مه له كه هيماي ته وقيره به يان نه زينو و نه سيمانز نوو

ته وقيره به بو پي كراهه . به لام ته كه ر مريه كيك كرميكي به ده نوو كيه

گرت وقرته قرتي بو هوجبه له كاني كرد ، ته و ته وقرته قرته به خه ريكاي

روون له قه له م ده در شي . كه جي وه لام دانه وه ي پوله مه له كه به رامهر

ده نكي مه له تر ساوه كه كرداريان له پر بووه و له سي نازني چون بووه و

يا بو چي بووه . له وانه به قيره كه واتاي ايامادان بو خرين ميا له

كاتيلا داليس كه وره تر ده كه و ^{تبيت} مائيا قيره هه ره فان قيره

ده ^{بووه} شته ! يا ته كه ر پاوچيه ك به تفله كه به وه ده كه ^{تبيت} و ته م قيره كه

بو خورزگار كردن ^{بووه} ته ^{تبيت} ! ~~اكا ريكه كه ر هوجبه له ي مريه كيه~~

~~كه ده ته ساگر نيگه وه ر اكا ريكه كه ي هوجبه له ي مريه كيه~~

شيه ته كه ر به راوردى ناخاوتن مرؤفي لوتخان له كه ل قيره ي بالنده دا

كرد ، واتاي ته وه شيه كه ته صيان له و يانه وه به يدا بووه . له به ر ^{بوو چو شتي به يدا بووني}

ته وه ي هوجبه له كي سه طينراويا تو مار كروي ناخاوتن مرؤفي

کۆنمان بە دەستە و نیه مانا چارین وای لە قەڵەم بەدین کە
 بە پێدا بوون و گەشە کردنی ئاھاوتنی مرۆڤی کۆن بە و جووهری دەنگی
 مەلە کە پێدا بوو بێت و هەر گەشەریانی مرۆڤی کۆن ئالۆز تر بوو،
 لەوانە یە چالاکی ئاھاوتن لە مردن و تاندن رزگاری کرد بێت.
 چونکە کە مرۆڤی کۆن لە ژبانی سەر درهفت هاتە سەر ژبانی سەر
 زەوی، کاتی کە توانی بە نۆجە گەورەیی دەستی بە کار بێت، کە زانی
 و اتای دور و تریک و کورتا و درێژ، چی یە کاتی دروستکردنی
 سادەترین ئامێر فێر بوو، بە تەواوی بارودۆخی ژبانی بوو
 بەرە و پێشگۆڕا. ئێمە باوە پێمان وایە کە لە ماوهی چە نر
^{میلۆن} ساڵدا ئاھاوتنی مرۆڤی کۆن لە دەنگی سادەیی وە
 - قەیرەیی مەلێک - هەو لە تەک گۆڕانی بارودۆخی ئۆمەلایەتی
 مرۆڤی کۆندا پەرهی سەر نۆجەیی بەلام ئایا ئاھاوتن
 کاری کردوو تە سەر پێکەوتنی سارستانی مرۆڤ یا سارستانی
 پەس کارایی کردوو تە سەر ئاھاوتن، لایان روون نیه (٢)
 لەوانە یە بە کەم دەنگی ئاھاوتنی سادەیی مرۆڤی کۆن وە گروگالی

(٢) The Use of Language, Henry F. Pommer, Cornell University, New York, 1947.

Handwritten signature

عندائیک ساوا بوو بیت . عندائیک له هه لوئیتیک تایی به تیل که

بیه ویت ده ست بو « توپ » ایک پابلتیت و ده نگیکی لی دیته
له وانده

ده ره و نه و ده نله واتای نه و بیت در یاری توپم له گه ل بکه « یا

له هه لوئیتیک تر دا ده نله که واتای در توپه کم بده ری « هه ره و هه

هاوار کردنی مرؤفی کون به رامبه ر به کم ~~تیک~~ ^{بوو بکه} یا ئاگر یا گره ی

له ور یا هاره ی ساوا له بابته ده نگی عنداله که بوو ^{بیت} . له وانده به

نه و ده نگی مرؤفی به رامبه ر ئاگر واتای به کئی له مانه بوو بیت :

۱- وه ره لای ئاگره که خوت کم که ره وه . ۲- ئاگات له خوت بیت

ئاگر نه توئیت ۲- ئاگر که لوپه له که مان ده سوئیت ۳- به ئاگر

حال گه رم ده بیت . حال (ده ^{هه ره و هه} ره مان) ^{هه ره و هه} نه گه مرؤفی کون

بالنده به کی دیتیت ، په نله جوړه ده نگیکی دمه رانیت که واتای

نه مانه ی بوو ^{بیت} ۱- بالنده بوو ره . ۲- نه وه بالنده که ی دوئیت به .

۳- نه و بالنده به بگره . ۴- نه و مه له مردوه . ئیتعه لیمان روون

نیبه ئایا بو هه هه لوئیتیک مرؤفی کون مع جوړه ده نگیکی کردوه .

لیره دا تائیتا گوئیری مرؤفی کون ئاگای له واتای ده نگی قه که ر

۵ نه بووه چونکه ده نله که خه به رانی تیا روون نه بووه . به لدم کاتی

مرؤفی قه که ر له گه ل دوو باره کردنه وه ی ده نگیکی ^{یا} (روسته) به کی

تایه بقیه په بجهی بو شینگ پالیا بیت ، یا ده نلس به رز تر
 کرد بیته وه و یا ده م وچا وی له گه ل ووشه که دا گرز کرد بیت و یا
 زه رده غه نه ی کرد بیت ، نه و لیره دا جوړه و اتایه ک بو ده نگ و
 ووشه که په یو ا بووه . به لام کسینا خه به ر روون ^{نه بووه} ~~نوو~~ . به کم

هه نکا وی مرۆتی کون له ناخا و تنرا به کار کسینانی ووشه بووه که
 له جیاتی رسته به کار ها تووه! له و ^{له وانه} ~~پوسته~~ - به ک - ووشا نه ^{بووینت} ~~ووشا~~ و
 ((نا گره - کها وره - ده نله - بالنده به هت)) به مه ر می روودا وه که و

یا (شته) که و قه که ، و گو تکر له به ک هه لوستیدا تا ماد ^{بوو} ده بن .
 به ^{علونه هاسا} پیه بوونی ~~کله~~ د پیره سه ندنی ناک و لوپ وه ستان و دانستن له ته ک

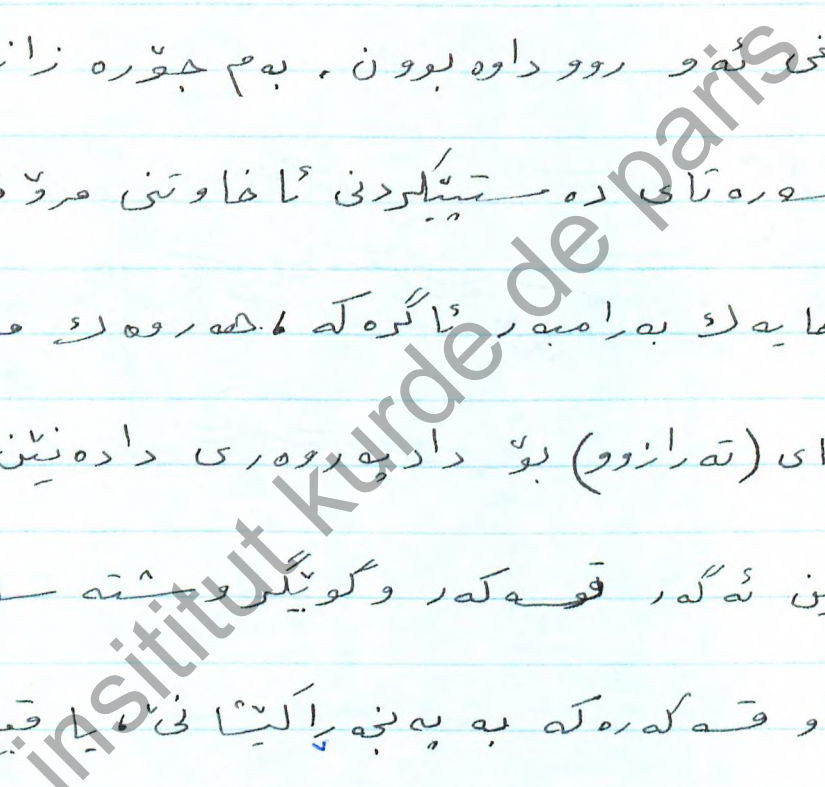
مرۆتی تر د ، پسته ی به ک - دوشه زورتر به کار کسینا ^{تا} ~~کله~~ که یستوو ته
 نه وه که چه ک په یو بجات و نا کار بو نه و ستان ی که له به رده میرانه یا له

ده و رو به رید ^{یا} به هه ست یا به تام ده رلیان پی ~~بجات~~ و نا کار یان بو
 دروست بجات وه ک بلین نه م شته تاله ، نه و شته شیرینه ، نه مه خیره ،

نه وه یان ده هوریت یا نا هوریت . به م پی به چه رخ درای چه رخ مرۆتی
 کون به هوی چه عکه وه شتی کرد به گرو گرو یا تا قم تا قم ، به لام نه م

چه حک کردنه له پله دا ، نه ک له جوړدا ، شیخار کورت بینی تا دیار بووه ،
 چونکه بووی روون نه بووه بوچی هه ندی ^و نا کار له هه ندی شتا دوباره ده بیته وه ،

له هه ندى شتى تردا نه و ئاكاره دووباره ئا بېتەوه ، يا ئاكارى شتىك له
 شتىكى تردا هه به . مردى كۆن كه بۆى ده ركه وت ئاگر ده بېتە ههوى
 سودا ندنى و مردنى له شتىكدا چه عكى « سامناك » ى بۆ داناره . به مه
 به رامبه ر به شتىكى عا ددى چه علكى (ناماددى) له شتىكدا به برا بوو .
 شىبا ئه م چه كه ده نلى له كه ئدا بوو بېت نه و مرۆقه كانى ترىش
 گوئى قوللا خى نه و روو داوه بوون . به م چهۆره زانا يان ئه م ده نلى
 لاده به به سه ره تاي ده شتىلردنى ئا خاوتنى مرۆف له ته له م ده دن و
 ده كى ن به ههتايه ك به رامبه ر ئاگره كه ما هه ره كه مرۆقى سه ده ى
 بېتە م ههتاي (ته رازوو) بۆ داد به روو ى داده نىن . بۆ زيا تر روون
 كردنه وه ده لىن نه گر قه كه ر و گوئىل و شته سامنا كه كه له به ك
 سوئندا بوون و قه كه ره كه به به نه پاكى ئى ئى ئى يا قىزه به ما يا گر با ئى ،
 ئاكارى نه و شته ى گوا شىته وه شتىك گوئىلره كه ، نه و ئا كاره
 له شتىكى گوئىلره كه دا بووه به ههتايه ك بۆ چه عكى نه و شته . نه گر
 مرۆقى كۆن و اينى بېت كه زىنده وه رىك له گروى (شته سامناك) ه
 كافه ~~بېتە ههوى~~ (به ك - ووته ى وه ك « زاكا ») ى گو تىبىت و
 گوئىلره كه ش به بېتنى ووته ى « زاكا » تىبىنى سامناكى له
 زىنده وه ره كدا كرد بېت ، نه و ههتاي قه كه ره كه بۆ گوئىلره كه بووه

مرۆڤى كۆن چاش تا خىگردنه وه و ئالوز بوونى باري زباني و سيبه برون

ماوه به كي زوار ناچار بوو ئوم هيوه ئاكارانه به سيوه به كي ريك و پيك

~~ياستوانه مان~~

به بیره و ئيليا ئالوز دا ببيت كه هه ميه به كارمان بهرئيت بوو ته وهى

گوڤگه گاني لى تى پلنه ن . به م پى به ده ستيارد به به كار هيناني

زحان هونكه بوو ده كه وت كه زحان بريتى به له (شت - چالاكي -
ريزمانى)

ئاكار) له بهر وه ياسايه كي / دانا كه چۆن ووشه به يوه ئزى به

بيوتيه

ووشه به كي تره وه هه ببيت و سوتنيان له پسته دا له كوي دا بيت .

وفواردين

بوو سونو نه ته كه رگوتمان در چاوه لاده كه مه رو به رغه كهى سه رپين

~~ياستوانه مان~~ يا ستوانه مان

به پى ياساي ~~ئوم~~ ~~ئوم~~ بوو ده . ده كه وئيت .

۱- كه له هه ر (شتيك) به ك دانه (زماره) هه بووه .

۲۷۴

۲- ليژه دا (خه به ر) دان هه به لانه پيرسيار كردن نه عطرمان دان .

۳- كه (شتيك) كه سليك (مرۆڤ نهك زينده وه) دوو چالاكي كردوه ،

سه رپين و وفواردين .

۴- كه (دوو شت) زينده وه دوو چالاكيان به سه رهاتوه .

۵- كه (شتيك) مرۆڤه كه لادو بووه (پير) نه بووه .

۶- كه (شتيك) مرۆڤ (خير) بووه نهك (صى)

۷- كه (شتيك) صا بووه (مه ر) چالاكي به سه ردا كراوه .

۸- که (شیک) زینده وه ریلیان (چوک) بووه .

۹- که (چالاک) به که له کاتی ر بورودو بووه .

له لایان

۱۰- که (چالاک) به که افه لقه که ر من ، له (کوئیلر) تو ،

نه کراوه

کوردو ~~له~~ (که سی) سن هم کردو به تی .

بهم جو ره پاش به یرا بوونی پرته مروقی کوون باری ریانی شیجار بو

کاسان تر بوو وده تی کرد به جیا کردنه وهی سته هاد شیوه گان له سته

(۱۰)

دو شیوه گان به به کار هینانی بیر گوا سته وه به هوی ده ننگ و

تیله (۱۳) انا لای و ارزه که تینن که ^{نه} مروقی لقا نه وهی بیروهی هه به تی ده ر بیروت و

له تیله کی مروقی تریا دوو باهی بکاته وه ~~کاتنه~~ ده بیته به شیوه به کی راسته وه خو و

به پی یا سا ^{تیله} تریا هه واو وینه و تیک بکات . که د بیوه ده تریا نین

تینن نه و بیروهی تیله ده ده ننگ و وینه ده تریا جیا ونه له که ل بیر تریا ده ر

کها بوردو . بهم تیله لپوونه ده گو تریا (Encoding) واته کردنی بیر به

هیمما و ده ننگ و ده ر بیرونی له لایان قه که ره وه . وه وه رگرتنی تم هیمما یانه و

هی کردنه وه یان له لایان گوئره وه و کردنه وه ~~نه~~ به بیر پی تی

ده گو تریا (Decoding) (شیوه گان بیر له میله کدا هه گیر ده تیته وه

وید ته ته له ده کریا . روا به دوی ته واو بوونی کاری میله ه پیو سته

نه و فوریانهی

نه خنامه کاتی ناخاوتن له شیوهی ده ننگا ده ریانی بیر تیته ~~نه~~ و فوریانهی

که له مێشکهوه دهرده چیتا فه، مانگی زۆر خێرایه (خۆی له خێرای تیشک ده دات) و پێی ده گووتریت کاری ئه لکتریک (Electrical Process) و کاری جووتنهوهی ئه ندامه کانی ئا خاوتن بووه، بپینێ بپه له سێوهی ده نندا پێی ده گووتریت کاری مێکانیک (Mechanical Process). بپانوان ئهم دوو کاره ته وا و کهری به کترن و نهوهی ئا کترته کاری ئه له کتریک له کاری مێکانیک

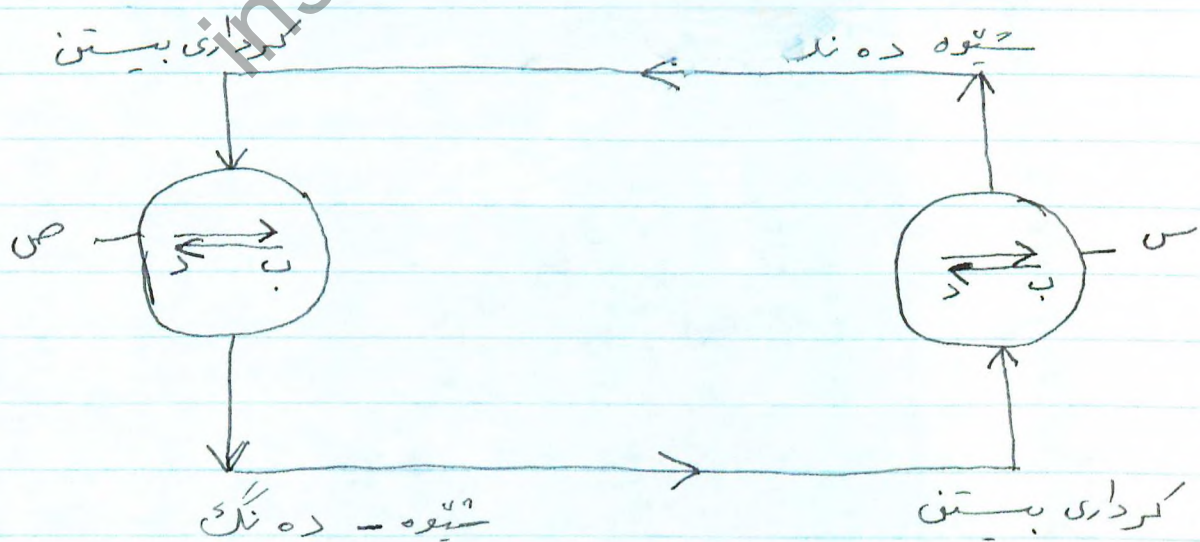
خێرا تره، سنجیا بووه وهی ههردوو کاره که به بکتردا بگهن و له پرووی ده بپیندا هه و تا بن، مێشک و کوه یا لێوه رێک پوکی خۆی ده بپینیت و ههردوو کاره که به کسان ده کات، بوو ستر روهن کردنه و ئهم نه خسته به بهی فواره وه پشان ده دین. ئه کهر دوو کهس (س) و (ه) که و تنه قه باز نه به کی ئا خاوتن دروست ده بپیت و نه و نه ندامانهی که بوو ئهم کرداره (ئا خاوتن) ته ر خان کراون ده که ونه گه پر.

گرهجان ده سێنگردنی باز نه که له مێشکی (س) ه وه ده ست پێی ده کات، ه و بپهوهی له مێشکی (س) دایه به ههوهی له مێشکی (ه) ده نکه و ده رده په رپته ده وه. بهم کرداره کردارێکی (سایکۆلۆجی) به، دوا به دوا ی ئهم کردارێکی (قه سه له جی) ده ست پێی ده که چونکه مێشک فه زمان بوو ئه ندامه کانی ده نکه دروست کردن

(٧) غازي خانج وهيس، فؤنه تیک، به غدا، ١٩٨٤، ل، ١٧-١٨.

ده نیریت ، بهم جوړه شووولی ده ننگ له زاری (س) هوه به څه وادا
 ده گوینزرتیه وه بو گوئی (ص) ، هم کرداره کردار یکی ضریای روتته .
 هه روه ها بازنه ی ناخاوتن لای که سی (ص) به رده وام ده بیت ، به لدم به
 پیچیه وانده ی کرداری به که مه وه ، چونه لیتره دا (سینه ده ننگه) که له گوئی
 (ص) هوه ده گوینزرتیه وه بو میکی ، هم گواستنه وه به گواستنه وه به کی
 (خه له بی) سینه ده ننگه که به ، سینه په یوه ندری (سایپولوژی) نیون
 سینه ده ننگه که و بیرو گواستنه که ی (س) به ته وای پیچله وه ده
 به ستون ، ونه که ر که سی (ص) وه لای نه و بیرو ی دایه وه ، نه و
 بازنه که ده که پیچیه وه بو میکی (س) وره سینه ده کاته وه .

ب = بیس
 د = ننگ

بیا چونده به کی حۆدوی به گیتی

له سه دهی شانزه دا بازرگانیکی ئیتالی به ناوی (ماسیتی) له هیندستانه ده
 نامهیه کی بو ئیتالیانارد و به سه سه و حاتیگه ده به بهاری زمانیکی نووسیه که پێی
 ده لێن (سانگریت) که بریتی به له زمانیک ئایینی و وێره یی لهیندستانه و
 سه یره که له وه دایه که ماره به کی زۆر له وشه کانی ئه و زمانه له وشه کانی زمان
 ئیتالی ده چیتا و ره چه له کی له ره چه له کی زمانی گریک و رۆمان کونتره .

له پاش (ماسیتی) (پیر ویام جۆتر) ی ئینگلیز له سالی ١٧٨٠ د له
 سه ریکه ی لهیندی رۆژه لات خولیا ی زمانی سانگریت و ریتیمان را سته له
 که ی بوو و بو ی ده که وت که له سه ده ی بیتی پێش زایندا زمانناسیکی
 لهیندی به ناوی (پانینی) ئه و ریتیمان ی داناوه . هه ره که زمانه
 کۆنه کانی گریک ، پانینی به پیره وی وشه سازی و وشه رێژکردن له سه
 بناغه ی ره ک و پینگر و پاشگر کردوه و گریک به و اتاو و اتاسازی نه داوه .

(جۆتر) به ره هه که ی پانینی به م جۆره نرغاندوه ؛ (١) به ته وای بو ی روون
 بووه که ره گی وشه کانی زمان سانگریت له گه ل ره گی وشه کانی گریک و رۆمان
 زۆر له به ک ده چیل ، ~~له به ک ده چیل~~ به الله به کی به لهینده بو سه لماندن که ئه م سینی
 زمانه (سانگریت و گریک و رۆمان) له بنه ره تد ده چینه و سه ریه ک په لوه ندری ،

و هه - سِييان ، له قوئا غيگي هه ره كوونرا ، له يهك - هه چاره ده له قوئا و
 له پاشد له يه كتر جيا بوونه ته وه و هه ره لقه بو خوي له نا و چه به كي تا بيه تي خوي
 په ره ي هه نه وه و گه شاهه ته وه . (۲) و ليام جوتز با و ه پي وايه كه چاره به كي
 زور له زمانه كاتي ته وروبا و ئاسيا ميروزي ره چه كه ليان ده كه رينه وه بو سه
 له و سئ زمانه ره نه بنجينه بيه .

پاس (جوتز) (مانتو بوپ - ته ماني) له سالي ۱۸۱۶ دا له تو رينه وه سگيد
 بو ده كه و ت كه زمانه ي ره سني كوون به ناوي (هيندو - ته وروپي) بيه ره تي
 ميروزي هه موو زمانه كاتي دي هه ره .

دوي ته وان ، زور له زمانه به كان و ميروزي نو سه كانا گه لي ليكولينه وه
 زانبار نه يان ده به به ي زمان كرد تا له نيوان - ساله كان ۱۸۱۰ - ۱۸۷۰ بياريان
 له هر ئه م راستiane تو مار كرد :

- ۱ - به بئ سكه كه هر دئي كوون ، به لاي كه مه وه به ش هه زار سال
 بئس له دايك بووني عيا ، كو مه ئي سارستاني بئك ههتا وه .
- ۲ - به لگه ي زور به به سه هه به بو شه و بيه رو زه ي كه زمانه كوونه كان
 جيلان ده كه رينه وه بو سه . يهك هه چاره ي (خيزانه زمانه كان) وه كه
 ئيگنزي و ته وروپايي و ئاسيا يي كه پئي ده لئن (هيندو - ته وروپي)

۳ - په ره سه لئن و گه سه كردي ئه م خيزانه زمانه به هه يه ي وه سه ره خو
 ۱۸

رووی داوه ، به لوم له یهك هارچه رځا هاتوره ته نه نیام .

۴- له گه ل نه مه خا لوم گه شه كورنه خاوهی زور خه یا لادوه .

۵- زمانه بڅینه بیه كوش وورده وورده كز بووه و فو و تاوه .

۶- له جیانی زمانه بڅینه بیه كه زمانه تازه گان گه جیانی كوردوه و جیانی كرتوره ته وه .

۷- زمانه گورپان كارایی سرووشتی هه جیته بی به ، به رده و ام و كراویه ما تا نه و

زمانه بواری ناخاوتی ناوانتر بیت ، نه وه نوره پوره ده سینت و گه شه ده كات و

وه ستانی بو نیه . (۹۱ -) - (Semantics, F.R. Palmer)

كریکی لوان

له بیا پورنه وه و لیاولینه وهی خیروی زمانه بو مان ده كه وتوه كه به لای كه مه وه له

مه وهی شهی پشی زاینده فیه سونه گان کریك خولای دوژینه وهی راستی

زمانه بوون - كه به كلیكه له توسته بی ها و تاكان كه خولای له چانه وه رانی تر

جیا كوردوه ته وه - بو نه وهی بتوان به هوی زمانه گه نه راستی نه فوونه گانی

دی نه چیلنه .

نه وه كارایی نیچار بی هودیه نه گه ر له وه كبولینه وه كه بزاین كه حروف له هج چه رځیكا

خیری ۱۲ ستانی بووه و یا له هچ سال و مه رده میده ده سته به نووسین كوردوه . به لوم له

هه مان كاتا ، ۱۲ ستانیق کریك ، چور سه د سال پشی زاین ، له پلهی كه شه كوردنیگی

دا دا بووه كه ده تونین بیه به پلهی ده مستیلردنی خیروی ۱۲ ستانی جیلانی

له و سه دهه دا لای فەیلە سوفا گرێهەکان زحانی گرێی ~~و~~ به خەڵاتیکی بەزدانی بو

ئاده ضراد له ئاسمانه و هاتوو ته خواره ده . له بهر ئهوه به پیرۆزی و بچا کهم و کهوری

ته ما کرا و فەیلە سوفاکان و وک سۆرت و ئه فلاتون ، هه چ نه ده یا ترنی که

ئاستانی دی له ئه وریا و باکووی ئه فەریقا دهه ، به لایم ئه مان ئاستانی

گرێهەکان به به سه ن ئه و ته لیم دابوو و زحانه گانی تریان به ناره سه ن و درپه نه

دانا بو . ته نله زحانی گرێهەکانی تو و نه وهی گرێهە ههیه .

له لای (ئه فلاتون) زمان ههوشی سه ههته و وشه ئا کارێکی سه ههتی پێوه نووای

ئه و شهیه که په یوه نزییه کی ههوشدانه ههه کی ئه و شهیه ده خات ، واته

ته نله یه ک وشه به ر بهر چه هه کی ئه و شهیه راده و شهیه . له بهر ئه وهی که لای

ئه فلاتون وشه هه هه کی ههیه ، لیکۆلینه وهی هه وه و فەیلە سوفاکانی دی

ده رباره ی ته نله وشه و چا کردنه وهی و اتا گانی ته رخان کرا بو . له لای ئه فلاتون

واتای وشه بو دوو ئا طایخ دانروه ، ئو ئو ما و ره ههیه . ده شه ی ئو ئو ما

ده رباره ی ئه وانیه که به چالاکیه ک هه لوم سن ما ده رباره یان خه به ریک ده دری .

ده شه ی ره ههیه بو ئه وانیه ته رخان کراوه که خه به ریک ده ده ن .

به لایم (ئه ره سو) قوتابی هه ره لیکۆلۆوی ئه فلاتون ده شه ی سه ههیه به ناوی

(سه ههیه سو) واته - په یوه نزییه کان لی زیاد کرد . هه وه ها سو ههیه

بۆ (ناو) دانا و کاتی بۆ (فرمان) دۆزی به وه له دوایدا به کم پیناسی بۆ
 و ته دانا ~~بۆ~~ (بچوکتین به کم و اتاداری زمان) ه. ئهم پیناسی ئیستا له
 سه دهی بیته عدا له لایه ن زانی (عۆر فۆلوجی) به گانه وه به باشترین پیناسی
 و ته دانا وه.

پاش ئه ره سو له ساله گانی (100) پینسی زاینیدا فه یله سوغه گان که و ته فۆلیای
 تۆزینه وهی زمان و فرمان، ئه وه بۆ (ناو) یان کرد به دوو هۆر (دیار و
 نادیار) و ته نر پینج به کار هینانی هه به (بکه ر، به کار، به کاری نایه گه ر،
 ئیزافه و بانگه کرو).

له فه یله سوغه گانی دواپی که به زمانه وه فه یله سو (دایه لوسس تر آکس) بۆ که
 له سه دهی به کهس پینسی زاینیدا له ساری ئه که بۆ به ده زیار به پی پی
 و اتا زمانی کرد به هه شته به شی سه ره کی و بۆ هه ره به کم پیناس و سمونهی
 بۆ دانا، ئه وه هه شته به شه ئه طانه بون 1 - ناو c - راوا و 2 - فرمان
 3 - گه ردانی فرمان 4 - ئامرزی ناسین و نه ناسین (تالک) 5 - ئاوه لفرمان
 6 - ئامرزی په یوه نژی 7 - پریپۆزین، بهم هۆره له م چه رخی ئیستا
 که دوو ههزار سال زیاتره، هه ره ئه وه هه شته به شه له ئارا دایه (ک - 50)

پاش ماوه په ك كه مه لېږدوي سا ستا نېټې روژا او له گريگه وه گوښه زياره وه
 يو ساي روژا . زانتي گريگ كاري كړه هر هه هو لايه كي ريان سا ستا نېټې
 روژا . يكي له وچا لايانه توښه وي زمان يو كه به خوي ديله خو ښه واره كاني
 گريگ له روژا دا هم كار لېږدنه ده هاته نه بنام به رامبه ر به ياره . له به رته وه كه
 ه دوو زمانه كاني گريگ وروژا مان له ښه رته تداله به كه وه نرين ، فه يله سوغه
 روژا نه كاني له توښه وه كاني نايان ده پرد يوسه ر زمانې گريگ
 به هم به م كاره گه لني چه وتي و ناريكي له وته زمانه تازه كه وه چو نكه
 يو هه هو لايه ك ده كه وتي كه هيبع زمانې پر به پر روخساري
 ريزماننگي دي ناگريگه وه .

له هده دي دوي زاييښت زمانناسي روژا نې (قارو) توښه وي
 ده باره دي زمان كړدو گوټي - وښه به تايه به تي ، زمان به گتني كار نكي
 خو ښه دي خو ښه دي و سره شتي سر وښه به هم به سوغه
 د ښه باره كاني گوټيان - وښه به به كاني هتي زمان كار نكي خو كړدو
 نيكه وته .

پاش قارو دوو ريزمانناسي لاسيني (دولانه سي ۲۰۰ پاش زرين
 پر بيال ۵۰۰ پاش زرين) گريگيان به ريزمانناسي لاسيني او نوښتي
 كلايكي دا . له استدا هه هو ريزمانناسه كاني روژا نې خه تي
 زمانې لاسيني و نوښتي به نه لنيكي پر وزيان ده زاني و پيوسته له
 زمانه دارزاو پيه كاني تر دورې ښه نه وه و لوخته دي كاني . نه وه يو
 دواي چه ند هده په ك له هر هه هو كه سي پيوسته يو كه سا خاوتن
 و نوښتي و ريزمانناسي دوو زمانې گريگ و لاسيني ~~له هه هو ښه وي~~
 فوښتي كه هيبان هم دوو زمانه زمانې زماكي نه ورويا ښه كاني
 نه يو .

حاره ی نهم چه رخی تر بکلی هزار سال (۱۶۰۰ - ۱۷۰۰) له سیزوی نوروپای
رور نادا ده وای کرد. سیزو نووسه ان لده سیزو کونی رایپه رینی نوروپاوه
تا نهم روایپه - به مادویه لک داده سین که تو رینه وای زانیاری و ویزه لی
به تیوی به و خوار رو چوو و به ده گن هه نگادی تازه هه بوو و پیکه نین
تیکار له مستیدا بوو و نهم چه رخی ان به ((چه رخی تاریکی)) له
سیزوردا تو مار کرد.

پینی نوره ی باسی لیکولینه وای زمان بکه بن ، پیویقه نوره بجه نینه
به چاو که هیزه در ننگانی له شگری روما که چه نوسه ده به کی
خایا ندره بوو به هوی فراوان کردنی فه مانیره وای سیزو اتوریه تی روم له
با کوری نه فه ربقاره بجه تا هه سو نوروپای رور نادا تا ننگاوه ل
لیزه دا شپانیا ناگر نینه هه هونکه له شاری قورتوبه شاپانیا ننگانی
به ریه ی پیکه و توو هه بوو. نهمه کاریکل روستی به که له گه ل نهم
بلا و بوو نوره دا ندریت و یا ساو و یانین وزمانی لایینی به ره بیینی و بیلو
بیته و به لام به تیبه ریزی چه ز هه لک نهم به ره هه نده هه
له تیوی بوو به هوی لادازی و دارووفان و نازاوه نانه و له دوایید دا ننگانی
نهم سیزو اتوریه ته گه و ره به هونکه هه که ده هه لوی ناو خوکز بوو ما کلومه گانی
هه رینه گان که دتنه ریزه خوره هه هه نده فه مانیره وای کی در نره و نهران که
نه یا نتوانی هه رینه گان بیه ن به ریوه تا ناچار بوون فه مانیره وای قویان بده ته
ده هه سورچا که به سیزو گان ، له لایه کی تر نهمه هه مانیره ی گوندننه گان
جو تیاره گان بظا راستی هه رومالین نهمه هه دانیشی ناچار بوون به نا به رنه
به ر نهم چه کلارانه . به م چینه رینی ده ره به گایه تی به سینه یی رور به ی

An Introduction to Grammar, - (L. L.)
Cambridge University Press
Lyda E. Lapalombara, Cambridge, Massachusetts,
1976.

خوره وسته گو رپا ، هه سو که سید پیویته بوو چه لک هه لیکرنت و ته
لیکات تا وای لایه ات ده هه لایه که و ته ریزه ستی نهم چه ننگاوه رانه .
به لام له م هه سو به هه ، ها تا نده ی چه رخی ناره پاسته دا ، نهمه ی توانی

چالاکي تواریینه وی زحانی هه بوو ته زحانی کولیسوی کاسو لئگی بوو ۷۲
 چونکه توانی له هه ره نه کردی ~~چو~~ و تر ساندنی چه حاوه له عافه روزگردن
 بو دوازه غ و دوور غننه له ستایی یه زدان ، به کیزترین و گهوه ترین
 دهره به گ بجاته ژیر کیش کلینه وه وه وه ها تدانی زحانی گریگ و لاسین
 به هوی غه سرتی کابینه وه له فتوتان بیار بزی له هه سوو به شه گانی نه وروپار

بهم جوړه ده سرتی کلینه بوو به نوره وانی خوئینی زحانی لاسینی به لدم ته م
 لاسینه ^{به قدر} لاسینی چه حاوه ~~چو~~ ~~چو~~ ~~چو~~ کار بیلر نه بوو چونکه لاسینی
 چه حاوه رپروکه سه بازه گانی سو یا بهم لادو نه ولای نه وروپار اگفتو گویان پی
 ده کرد و بزارویان کرده و تا وی کرد دوو هه تقاوی گریگ هاته نه بنام
 یه که م : تم لاسینی چه حاوه ره کاری کرده سه رگه شه کردنی زحانه ناو خو گانی
 هه رتیه گانی نه وروپار هک نیالییا ، فوره نه ، پورتو گال ، شیا نیایا و تا
 رده به ک زحانی سنیتری . دوو هم : به کولتایی هاتنی تم چه رغه لاسینی چه حاوه ر
 گو رابو لاسینی کلاسیکی خوئیدن و نو سین .

به لدم له گه ل نه وه سو چه وروسته مه دا که لدم چه رغه دا بیا و بووه وه ، له لاسینی
 تره وه چه نر زانایه کی زحان ، هه ، چو ننگ بوو ، توانیان خزه نی و نیره و زحان
 بکه ن . نه دیو (به نیکیت نه لدم) ی فوره نی و (پیتته ر - یا یا خوون) ی
 توانیان
 نیسانی اده باره ی وشه و زاوه ی هاو - و اتا تواریینه ر بکه ن .

له ناوه راستی هده ی هه فوه دا ، زانایه کی پارسی به ناوی (پیتته ره هلیاس) هه
 بیاوی کرده وه که نه وه کاری فو یله سوخه نه ک ریتان نیاس که بیتوانی له گرنی
 راستی ریتان بکولیتته وه ، هه وه ها له چه رغن ناوه ریتان گه لئ که لینی نرینتی
 ریتان نه تو مار کراوه گانی (عبری و عبره بی و نیله لای کول) و زحانه گانی نه که نر افیا
 دوا زرایه وه .

Renaissance ^{بوروانه وه} ~~بوروانه وه~~ ~~بوروانه وه~~

له هه وه ها لینه سدا ناتوانی ~~چو~~ ~~چو~~ ~~چو~~ کات و روژی بوو ~~چو~~ ~~چو~~ ~~چو~~ . تم
 چه رغه له کولتایی ۱۶۰۰ و تا ۱۷۰۰ به رده دام بوو . زاوه ی (بوو رانه وه)
 له وه وه ها تقوه هه که وورده وورده ترس و له رز وسته هکاری کز بوو و بازار گانی و
 هات و چو هه لیدیه وه وه که هه تقاوی نا بووی به ره وگه شه کردن چوو و هه که
 ده سرتی و زکوره علی دهره به گ لاداز بوو ، خیزانه گوند شینه کان به ره وه
 ساره کان کولتاییان کرد ، چه حاوه ر حاوه ی نه وه ی پیدرا که پوو بدات و بییر
 له چالاکي و نیره و زحان بجاته وه و لیکولیتته وه ی زانباری تازه بجاته وه .

له سه تاي ئم پروژانه لا به ناوبالترين زماي رژمانى سپيانى
(خرايىكۆنچيز) له هدهى شاره هه ميا باسترين كتيبي له سه
رشيومانى لاتينى نووسيوه. له پاسدا (كانتس) و (هسورتي) سپيانى
له سه ر ليكولسيه هه زمان نووسيو يانه.

هدهى هه مده و به دوواوه

له م حاوه به دا دوو ريبازى خله فى پيدا بوو وهه به كه ددانى به وي ديدانه
ده ده نا. به كه حيان نووسينه هان (رئينى ديكارت) بوو كه ده گوت چه ند
توانايه ك و ببيرو ده ته لات له مرؤ قرا زگا كه له روژى
له دايك بوونى به وه. له و توانايانه به كار ههتايى هه وه زمانى دووه ميان
دى به كه مه ل نووسينه كانى - جؤن لوك - و - ديفيد هوم) كه ده يانگوت
هه. هه كرده به به كى مرؤ قه به به هه هه به به وه، به زانين فيرده بيت وه و
كرده وانه س (لا زمان) 01. ئم مته و ميره بو ماوهى چه ند (ده) - لايك
به رده وام بوو.

پاش ئه وان چه ند قه شه به كى (يؤرت رؤيال) ي خه به نى باره پريان و ابو
كه ئه كه ر زمانه نا و خؤ بيه هه ربه كان وهك زمانى لاتينى خزه ت بگريين،
هه پيان له زمانى لاتينى كه مئا بى، كه زمانى لاتينى ئه وه نه به گرناسى پيدا وه
كه له خه لاني سروسى زمانى لاتينى لاي داوه و بووه به زمانى (دروستگرو)،
كه ئه كى زماي رژمان ئه وه به كه به وردى به كار ههتايى زمان پيناس بكان
نه ك بچيت به پى ي به پيره وي زمانى لاتينى ده ستور دا بيه و خؤى له زمانى
به حاوه ر دوو ر بجا ته وه، كه زمان برينى به له ببيرو هؤش كه له هه توهى
كو و شه دا (فرين) چه مك ده رده برينى - نه ك به وه. بو

له م حاوه به له ماندى باره په كه يان ئم سته به يان به له مونه
ههتايى به وه: په زدان، كه نابينى، جيلانى دروستگرو، كه ده بينى. ئم
سته ساديه هه مو كه س و اتا كه تيره كات، به لدم ئه كه ر زانايانه لى
بگولسيه وه (2) چه مك ده رده كه وى: (1) په زدان جيلانى دروستگرو،
(2) چه مك ده رده كه وى: (1) په زدان جيلانى دروستگرو،
(2) جيلان ده بينى. هه به نه ليره دا قه كه
ته نل به ك ستهى گو توه، به لدم گو ئگر چه كان ستهى هه وه ته

میکه وه به تدم رکوند یلاک فعیله سو فی فخره نی و

ماگردی (لواک) باوه پری و باوه که زحان به نا چاری پیس صو ش (بیس)

ده ریپه ریوه وله استیل زمانه که ده بیته هوی بهیدا بوونی (بیس)

چونکه هرله فدا لئی به وه ، مرؤف ، به هوی باری ده ور و پوری هوی ، چه نو

هتیا به ک له میکید ره گی داکوتا وه وله شیوهی ده نگدا چه مکن نه و هتیا به

له ده صایه وه ده ره په ریت و به تییه بوونی کات (وشه) و اتاداری

قه که روگولگر روون ده بیته وه (۱۰ - ۱۰۰)

یه کن له فعیله سو فیه به نا و بانگه کنی فخره نی ، که له گه باوه پری (لواک) دا بووه

(جان جاک رو سو) بووه ، به تدم نیم بوئی روون نه بووه نیا یا کو مه ل کاری

کردوه ته زحان ، یازمان له پییدا کاری کردوه ته ره کو مه ل ،

له نیگلتنه ره ، (جینی هاریس - ۱۷۶۱) باوه پری و او که مرؤف توانای

فیر بوونی (نینی هویه) به تدم نه بیوانی بی ه طیفی نیا یا نیم توانایه

زکا که یا نه ،

له هه مان کاترا ، هه ستیار و فعیله سو فی نه لمان (جو هان هه ره ره) وی

باوه پری بووه که ، نه زحان و نه بیس هتیا ن پاس و پیس یه کدی نه که و توون ،

به لکو ، هه ردو و کیان ، به ره به ره و به شیوه بی ، کاریان کردوه ته ره

یه کتر ، چونکه زحان پی اوبستکی سر و شتی منگی مرؤفه ،

دواترین فعیله سو فی نیم سه ره یه (ولرام هه موقت - ۱۸۶۶) باوه پری

و باوه که مرؤف به هوی زماره به کی کم له ده ستوری زحان توانای هه ره درو ستکردنی

رسته بی سو ماری ~~هه ره~~ بی نه هوی له وه پیس بیس لئ کرد بیته وه ،

نیم توانه ش ، نه ک هه ره له مرؤفی هویته و اردا هه به ، به لکو له مرؤفی ناسایی و

تا له فدا لئی هه به ، له به ره نه وه ، به پیی گورانی ساریتیا نه تی هیا واره

زحانی هیا واره دروست بووه ،

نیم من و چهری به یوه ندی نیک به زحانه وه بو ماری یه ک سه ره له

نارادا بووه ، له کو تا پیدا زماننای گه مریس (نوام گومیسکی - ۱۹۵۰)

منسته هه ره و طالبه که ریزمان دوو جو ره ، (۱) زحانی ناراسته و (۲)

ریزمانی پینا سی ، ~~هه ره~~ زانایانی تاقی به کم باوه پریان و ابه که

نه و زحانه ساده به نا و هویانه ی که زور به ی دانسته وانی و لا تیلد گفته و لوی

پن ده که ن پیویستی به کی ویردانی زاناکانی ریزمانه که ده ستوریان

ناراسته کراوی بو دروست بکن بو به هیز کردنی و هفته کردنی له وشه